

Sverigehatet glödde i naziokuperade Norge

Svenska Dagbladet/Under strecket av Klas Åmark den 14 december 2017

”Säg honom att jag spottar på hans feghet”, löd nyårshälsningen till Per Albin Hansson från statsministern för den norska exilregeringen i december 1940. En ny norsk bok visar att förhållandet ”broderfolken” emellan var betydligt mer ansträngt under kriget än vad som brukar framgå av sentida högtidstal.

Hur var det, svek Sverige det ockuperade Norge under andra världskriget? Det hävdar i alla fall den norske journalisten Eirik Veum i en nyutkommen bok, ”Det svenska sveket 1940–1945” (övers: Jan Wibom; Lind & Co). Han vill också förklara varför svenskarna svek med en bred helhetsskildring av förhållandet mellan Sverige och Norge under kriget. Den viktigaste orsaken till sveket var den svenska tyskvänligheten, kommer han fram till.

Visst finns det exempel på svenskt agerande som var till nackdel för Norge och den norska motståndsrörelsen. Det mest kända exemplet är transiteringarna. Nazityskland fick från juli 1940 till augusti 1943 skicka mer än två miljoner soldater på tåg genom Sverige på väg till eller från permission i hemlandet. Den trafiken gjorde det lättare för Nazityskland att hålla en stor armé i det ockuperade Norge. Som mest torde det ha handlat om cirka 430 000 soldater; som ockupationsstyrka var den helt orimligt stor.

Det här var i själva verket ett av Hitlers många strategiska misstag. Han fruktade att engelsmännen skulle angripa Norge för att sedan fortsätta in i Sverige och stoppa järnmalmsexporten till Tyskland. Det hade nog räckt med en tiondel av den styrkan för att hålla Norge ockuperat, soldaterna hade gjort betydligt mer nytta på östfronten i kriget mot Sovjet. Så permittenttrafiken var egentligen inte någon fördel för Nazityskland då det gällde kriget i stort.

Viktigare var nog den så kallade hästskotrafiken. I Norge fanns det vid den här tiden inte någon fungerande vägförbindelse upp till Nordnorge. Sverige tillät därför tågtrafik från Trondheim genom Sverige och upp till Narvik. Om transportererna i stället gått sjövägen hade den engelska flottan kunnat angripa dem. Så blev fallet när Sverige sagt upp transiteringstrafiken, då förlorade tyskarna ett antal fartyg på vägen mot Narvik.

Norrmännen fick betala dyrt för den stora ockupationsarmén. Den nazityska ockupationspolitiken byggde på att det ockuperade landet skulle försörja ockupationsarmén. Det hade Norge svårt att klara av och resultatet blev matbrist och ibland svält för norrmännen. Att Sverige dessutom importerade livsmedel, främst fisk, från Norge gjorde inte försörjningssituationen i Norge bättre.

Eirik Veum hämtar stöd för sin tes om sveket i den svenska behandlingen av den norska motståndsrörelsen och av norska flyktingar som försökte ta sig till Sverige. Samlingsregeringen och svenska myndigheter, inte minst den nyinrättade säkerhetspolisen, som vid den här tiden hette Allmänna säkerhetstjänsten, uppvisade länge en stor misstro mot motståndsmän som kom hit. Redan våren 1940 försökte många norrmän ta sig över till Sverige för att slippa undan den tyska ockupationen. Somliga blev avvisade redan vid gränsen, det gällde även ett antal judar.

Inte nog med det. Uppgifter om avvisning, förpassning eller utvisning ur landet togs upp i Polisunderrättelserna, ett internt nyhetsbrev till framför allt lokala polismyndigheter. Men även den tyska säkerhetspolisen Gestapo fick Polisunderrättelserna och kunde därför registrera norrmän som försökt ta sig över till Sverige. Veum kan visa att ett antal av dem så småningom arresterades av tyskarna och sedan hamnade i fängelse eller koncentrationsläger. Två norska kommunister blev till och med avrättade av tyskarna efter att de utvisats ur Sverige. Så småningom insåg den svenska polisen att det här var olämpligt. Från och med 1943 lyftes uppgifterna om flyktingar ut ur Polisunderrättelserna.

De norrmän som kom in i Sverige utsattes för en tuff behandling. De flesta flyktingarna var unga män som sökte sig till Sverige både som skydd mot tyskarna och för att kunna fortsätta kampen mot dem härifrån. Det fick de till en början inte. Flyktingar som fick uppehållstillstånd i Sverige fick inte arbeta politiskt här. De som ändå gjorde det riskerade att bli internerade i läger. Säkerhetspolisens omfattande politiska övervakning av exempelvis kommunister gällde också kommunister från Norge. Säkerhetspolisen bytte dessutom uppgifter om norska motståndsmän med tyskarnas Gestapo. Efter några år fick de norska motståndsmännen bättre möjligheter att genomföra aktioner in i Norge från Sverige, trots att regeringen egentligen inte ville tillåta det.

När det i juni 1940 stod klart att Norges krig mot Tyskland var förlorat reste en del av den norska regeringen till London tillsammans med kungen, Håkon VII. Där etablerades en norsk exilregering. Frågan om den diplomatiska representationen mellan Sverige och exilregeringen ledde till starkt missnöje på den norska sidan. Den svenska regeringen valde att inte utse något särskilt sändebud hos exilregeringen, samtidigt som man inte tillät norrmännen att utse en efterträdare till den norska ministern i Stockholm. Ur svensk synvinkel var det här en mindre fråga som det inte var värt besväret att ta en konflikt med tyskarna om, som helst såg att Sverige inte tillät någon representation alls för den norska eller andra exilregeringar i Sverige.

För den norska exilregeringen var det däremot en mycket viktig fråga, där svenskarna tydligt demonstrerade en nedlåtande, för att inte säga direkt avståndstagande inställning till Londonregeringen. Norrmännen jämförde också det stora svenska stödet till Finland under vinterkriget med det alltför svaga stödet till norrmännen.

I november 1943 arresterade tyskarna ett stort antal lärare och studenter vid Universitetet i Oslo. Utrikesministern Christian Günther protesterade mer kraftfullt än vid tidigare tyska övergrepp, trots att tyskarna hävdade att Sverige inte hade något att göra med Norges inre förhållanden. Från svensk horisont ser det ut som ett trendbrott. Men ur norsk synvinkel blev detta ytterligare ett exempel på det svenska sveket – samlingsregeringen nöjde sig med en protest och vidtog inte några konkreta åtgärder mot tyskarna. Tyskland fick till exempel fortfarande transportera sjuka tyska soldater genom Sverige så att de skulle kunna få ordentlig sjukhusvård. I den svenska debatten brukar inte detta ses som en besvärande eftergift för tyska krav, men så såg det ut ur norsk synvinkel.

Den 31 december 1940 skrev Johan Nygaardsvold, exilregeringens socialdemokratiska statsminister, till sin ministerkollega Anders Frihagen i Stockholm och bad honom framföra en nyårshälsning till den svenske statsministern Per Albin Hansson. – Säg honom, skrev Nygaardsvold, att jag nu spottar på hans feighet, säg honom ”att det finns ingen, ingen som jag hatar så glödande och häftigt som Sverige – och det är hans fel”. Frihagen var klok nog att inte framföra hälsningen. Nygaardsvolds hat mot Per Albin Hansson var förvisso extremt, men det är slående hur upprörda och kritiska många norrmän var mot den svenska regeringen för dess eftergiftspolitik gentemot Nazityskland och det bristande stödet till den norska

motståndskampen. Likaså tycks de svenska representanterna inte ha förstått den norska upprördheten.

Så det finns förvisso argument för Veums tes om det svenska sveket. Däremot håller inte hans orsaksanalys. Han hävdar att det svenska sveket berodde på en utbredd tyskvänlighet hos regeringen, hos berörda svenska myndigheter men också hos det svenska folket. Det är de upprörda norrmännens dåtida tolkningar som utgör grunden för tesen om den svenska tyskvänligheten, inte den vid det här laget omfattande svenska forskningen om motiven till det svenska agerandet.

Det var inte tyskvänlighet som styrde samlingsregeringen, utan snarare rädsla för vad den lättretade Hitler kunde hitta på och för sanktioner som Nazityskland kunde ta till om de ville demonstrera sitt missnöje med den svenska politiken. Efter april 1940 passerade så gott som all svensk handel områden kontrollerade av Nazityskland. Många ledande svenskar mindes fortfarande svårigheterna under det första världskrigets sista år, med livsmedelsbrist, hunger, vilda strejker och politisk radikalisering, det som nu berättas om som ”potatisrevolutionen”. Därför var de angelägna om att hålla igång den svenska importen. Sverige saknade både olja, kol och koks som behövdes för att hålla igång industrin och jordbruket, men också för försvarsindustrin och försvarsmakten. ”Det är för bedrövt att vår kära statsminister ännu i denna dag låter sig regeras av denna vettlösa skrämsel för tyskarna” skrev till exempel hans partikollega, folkhushållningsministern Herman Eriksson, om Per Albin Hansson i sin dagbok så sent som i mars 1944.

Eirik Veum vill påminna både norska och svenska läsare om att förhållandet mellan ”broderfolken” var betydligt mer ansträngt under kriget än vad som framgår av sentida högtidstal. Det har han rätt i. Men läsaren bör vara medveten om att det här är ett bra exempel på tesdrivande journalistik som utmynnar i en nog så orättvis betraktelse.

Medan minusposterna i balansräkningen behandlas utförligt, skriver han kort och som i förbifarten om plusposterna. Det gäller till exempel den svenska Norgehjälpen. Några dagar efter invasionen den 9 april 1940 stoppade Per Albin Hansson ett initiativ till att starta en Norgehjälp liknande den enormt omfattande Finlandshjälpen under vinterkriget. Det dröjde till sommaren 1942 innan Norgehjälpen kom igång, men den blev sedan viktig bland annat genom livsmedelshjälpen till Norge, som de 340 000 dagliga portionerna *svenskesuppe* .

I den svenska debatten brukar man inte se förhållandet till Norge ur norsk synvinkel. Det finns det anledning att göra, visar Veum. Men det behövs ett bättre underlag än den här typen av tesdrivande journalistik för att nå en rättvisande bedömning av förhållandet mellan Norge och Sverige under kriget.

Klas Åmark

Professor em i historia vid Stockholms universitet och författare till ”Att bo granne med ondskan. Sveriges förhållande till nazismen, Nazityskland och Förintelsen” (reviderad och utökad utgåva 2016)